

Małgorzata Lipińska-Rzeszutek

ORCID: 0000-0002-7850-4781
malgorzata.lipinska-rzeszutek@uph.edu.pl

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

Polacy z Mińszczyzny w życiu społecznym międzywojennej Polski

Знакамітыя мінчане XIX-XX стст. Роля выхадцаў з Міншчыны ў польскім культурным, грамадскім і палітычным жыцці ў перыяд II Рэчы Паспалітай. Матэрыялы беларуска-польскай навуковай канферэнцыі, Мінск 27 верасня 2019 г., рэд. Анатоль Вялікі, Здзіслаў Вінніцкі, Раман Юркоўскі, Анатоль Трафімчык, Польскі Інстытут у Мінску, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, Мінск 2020, сс. 244

DOI: 10.34739/doc.2021.18.15

Polacy na Białorusi budzą coraz większe zainteresowanie badaczy. Na ich temat ukazało się już wiele publikacji. Należy tu wskazać m.in. publikacje Andrzeja Białego¹, Tadeusza Gawina², Heleny Giebień³, Iwony Kabzińskiej⁴, Tadeusza Kruczkowskiego⁵, Stanisława Mikołajczaka⁶. Wiele interesujących pozycji opublikował

¹ A. Biały, *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939*, Przasnysz 2018.

² Т. Гавін, *Пад прэсінгам палітыкі. Польская нацыянальная меншасць у Беларусі ў 1919–2017 гг.*, Беласток 2018.

³ H. Giebień, *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987–2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej/ Republice Białoruś*, Wrocław 2014.

⁴ I. Kabzińska, *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa 1999.

⁵ T. Kruczkowski, *Polacy na Białorusi na tle historii i współczesności*, Słonim 2003.

⁶ S. Mikołajczak, *Polacy na Białorusi w latach 1987–2008. Funkcjonowanie organizacji mniejszości polskiej w systemie politycznym*, Poznań 2013.

również jeden z redaktorów tego tomu – Zdzisław Julian Winnicki⁷. Należy jednak stwierdzić, iż pomimo tego że Mińsk jest stolicą kraju, badacze zajmujący się problematyką Polaków na Białorusi w niewielkim zakresie odnoszą się do kwestii związanych z tym miastem. Skupiają bowiem swoją uwagę przede wszystkim na terenach, na których Polacy stanowią znaczne skupisko ludności. Po I wojnie światowej i krótkiej obecności wojsk polskich w Mińsku, miasto to znalazło się w granicach Białorusi radzieckiej. Polityka narodowościowa ukierunkowana była na wytworzenie nowego typu człowieka, którego tożsamość skupiona miała być na ideologii marksistowsko-leninowskiej. W związku z tym zwalczano wszystko, co uznawano za przeżytek przeszłości. Jednym z elementów tego procesu była również izolacja od kontaktów zewnętrznych. W konsekwencji Polacy byli poddawani silnej presji ideologicznej i asymilacyjnej, bez możliwości swobodnych kontaktów z Macierzą. Doprowadziło to do zasadniczych zmian i przeobrażeń o charakterze narodowościowym, kulturowym i społecznym⁸.

Omawiana książka jest XI tomem cyklu, owocem białorusko-polskiej konferencji naukowej, która odbyła się w Mińsku we wrześniu 2019 r. Zawiera ona 11 artykułów. Dorobek poprzednich dziesięciu konferencji naukowych prezentuje Roman Jurkowski w tekście otwierającym publikację⁹. Pozostała część artykułów dotyczy schyłku okresu znaczącego wpływu Polaków na życie społeczne w Mińsku Litewskim, co niewątpliwie miało miejsce na przełomie XIX i XX w. W tekście Eleny Daszkiewicz znajdujemy opis ostatniego okresu urzędowania polskich władz samorządowych

⁷ Z.J. Winnicki, *Szkice kojaranowskie. Kojaranowsko-Polski Rejon Narodowościowy w BSRR. Uwagi o genezie oraz przesłankach funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wrocław 1991; Idem, *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003; Idem, *Tematy polsko-białoruskie. Antologia*, Wrocław 2010.

⁸ A. Bobryk, *Status Polaków na Białorusi w perspektywie stulecia*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne”, 2020, nr 17, s. 305-306.

⁹ R. Jurkowski, *Znakomicy mińszczanie XIX-XX wieku – historia wybitnych mieszkańców ziemi mińskiej w pracach 10 konferencji naukowych (2004–2016)*, [w:] *Знакамітыя мінчане XIX-XX стст. Роля выхадцаў з Міншчыны ў польскім культурным, грамадскім і палітычным жыцці ў перыяд II Рэчы Паспалітай. Матэрыялы беларуска-польскай навуковай канферэнцыі, Мінск 27 верасня 2019 г.*, red. A. Вялікі, З. Вінніцкі, Р. Юркоўскі, А. Трафімчык, Мінск 2020, s. 6-22.

w Mińsku¹⁰. Jest to pierwsza zaprezentowana analiza naukowa dokumentów tzw. Mińskiego Magistratu. Autorka opisuje – na podstawie dokumentów zachowanych w mińskich archiwach – funkcjonowanie polskiej administracji cywilnej w Mińsku Litewskim w latach 1919–1920. Komentarz do tego tematu stanowi tekst Joanny Gierowskiej-Kałaaur¹¹. Wyłania się z niego bardzo ciekawy obraz próby „normalizacji życia w nienormalnych czasach” (określenie użyte przez Autorkę), co zostało przerwane przez ofensywę bolszewicką. Działania zbrojne zmusiły część mińszczan do ewakuacji, jednak byli i tacy, którzy witali bolszewików z radością. Dla jednych i drugich był to jednak kres epoki.

Kolejne teksty traktują o losach wygnańców z Mińska i w ogóle z Mińszczyzny, którzy znaleźli się w odrodzonej Polsce po 1921 r. Według różnych szacunków na terenach dawnego Imperium Rosyjskiego, poza obszarem Polski, znajdowało się 1–2 mln polskich uchodźców. Wśród nich byli także mińszczanie. Genezę, kierunki i efekty repatriacji opisuje Zdzisław J. Winnicki¹². Wygnańcy i uchodźcy z Królestwa znajdowali się na ogół w tragicznych warunkach w ogarniętej wojną domową Rosji, która hamowała proces repatriacji. Autor przedstawia zaangażowanie w umożliwienie im powrotu, dynamikę migracji. Podkreśla wielką liczbę znamienitych mińszczan działających w odrodzonym wojsku polskim. Anatol Wielikij natomiast prezentuje problematykę nieudanych na ogół prób wyjazdów do Polski tysięcy Polaków mińszczan w latach 20. i w połowie lat 30. XX w.¹³ Podkreśla też wagę tego tematu dla stosunków białorusko-polskich i polsko-białoruskich.

Losy repatriantów w Polsce opisywane są zarówno z perspektywy zbiorowej, jak i indywidualnej. Do pierwszej perspektywy

¹⁰ E. Дашкевич, *Организационная структура польской гражданской администрации в Минске в 1919–1920 гг.*, [w:] *ibidem*, s. 210-218.

¹¹ J. Gierowska-Kałaaur, *Komentarz do edycji źródeł Miński Magistrat w dokumentach i materiałach (1919–1920). W opracowaniu Aleny Daszkiewicz i Anastazji Skepian*, [w:] *ibidem*, s. 219-242.

¹² Z.J. Winnicki, *Rola wychodźców z Mińszczyzny w polskim życiu kulturalnym, społecznym i politycznym w okresie II RP – geneza i zasięg zjawiska*, [w:] *Знакі-тэ́я мінчане...*, s. 23-53.

¹³ А. Великий, *Эмиграция гражданского населения с территории Минщины в Польшу в 1920-1930-е гг.*, [w:] *ibidem*, s. 54-60.

odnosi się tekst Romana Jurkowskiego¹⁴, poświęcony działającemu w latach 1918–1925 Związkowi Polaków z Kresów Białoruskich. Nikłe zainteresowanie ludności byłego Królestwa Polskiego problematyką ziem wschodnich wywołało potrzebę stworzenia jakichś form organizacyjnych (odtworzenie wcześniej istniejących lub powołanie nowych). Autor przybliży działanie jednej z takich organizacji, której celem było oddziaływanie na polskie władze państwowe w kwestii granic wschodnich. Nadzieje działaczy nie ziściły się. Do grupy tekstów opisujących zbiorowe dzieje repatriantów zalicza się także artykuł Gizeli Chmielewskiej¹⁵. Autorka opisuje historię powstania i losy „kolonii mińskiej” w Bydgoszczy, skupiającej mińskie rodziny ziemiańskie na czele z obywatelskim patriarchą Mińszczyzny Edwardem Woyniłłowiczem. Bydgoszcz oferowała spokój i dach nad głową, co przyciągnęło tłumy uchodźców¹⁶. Wszyscy oni mieli nadzieję na powrót. Trzymanie się takiej nadziei jest zjawiskiem charakterystycznym nie tylko dla ówczesnej emigracji, o czym pisze m.in. Paul Scheffer „Żyli z walizką w ręce: ich codzienna egzystencja ujęta była w nawias, w oczekiwaniu na triumfalny powrót. W większości wypadków nigdy do tego nie doszło (...)”¹⁷. Także w przypadku uchodźców z Mińszczyzny była to nadzieja niespełniona.

Druga perspektywa zarysowana jest między innymi w artykule Krzysztofa Polechońskiego¹⁸. Wśród mińszczan miało miejsce niezwykle ożywienie polskiego życia literackiego, popierającego dążenia niepodległościowe Polaków. W tekście znajduje się bardzo obszerny opis tych dzieł. Autor przedstawia los w niepodległej Polsce najbardziej znanych pisarzy i literatów Ziemi Mińskiej. W przypadku niektórych z nich związki z Mińszczyzną były epizodyczne, ale miały – zdaniem autora – doniosłe znaczenie. Jest to zdecydowanie najbardziej obszerny tekst w całym opracowaniu. Może to

¹⁴ R. Jurkowski, *Związek Polaków z Kresów Białoruskich w latach 1918–1925*, [w:] *ibidem*, s. 61-76.

¹⁵ G. Chmielewska, *Bydgoszcz na otarcie łez, czyli jak w 1920 roku uchodźcy z ziemi mińskiej wpisali się w historię miasta nad Brdą*, [w:] *ibidem*, s. 77-87.

¹⁶ *Ibidem*, s. 78.

¹⁷ P. Scheffer, *Druga ojczyzna. Imigranci w społeczeństwie otwartym*, Wołowiec 2010, s. 31.

¹⁸ K. Polechoński, *Mińsk i Mińszczyzna w literaturze polskiej XX stulecia. Międzywojenne (i późniejsze) losy polskich pisarzy z Mińszczyzny*, [w:] *Знакамітыя мінчане...*, s. 88-159.

stanowić zaletę – szczegółowe przedstawienie opisywanej problematyki. Jednocześnie może być postrzegane jako wada – trudność w odbiorze, spowodowana mnogością wątków i cytatów, dla czytelnika niezajmującego się opisywaną problematyką.

Władimir Denisow ukazuje postać mińszczanina Władysława Strzemińskiego, artysty, zajmującego szczególne miejsce w historii sztuki XX wieku¹⁹. Dość luźno z Mińskiem związany był natomiast Antoni Kordowski, poseł lewicowego ruchu ludowego w I kadencji sejmiku II RP. Jego związki z miejscowym dominującym środowiskiem ludności białoruskiej na polskiej części Polesia prezentuje w swoim tekście Anatol Trofimczyk²⁰. Artykuł Mikołaja Iwanowa poświęcony jest losom Michała Kryspina Pawlikowskiego²¹. Celem było przywrócenie pamięci o nim na ziemiach, z których ów pisarz pochodził. Zdaniem autora artykułu twórczość Pawlikowskiego dotycząca rozumienia fenomenu polskości kresowej jest nie do przecenienia. Pawlikowski opisywał ją z niezwykłą nostalgią, bolesną tęsknotą za przeszłością, ale i z pozytywnym sarkazmem i niezwykłym humorem.

Ta kolejna już pozycja przypomina losy znamienitych mińszczan XIX–XX wieku. Jak stwierdził Roman Jurkowski, stanowi niewątpliwie istotny wkład w „(...) przypomnianie dzisiejszym mieszkańcom o przeszłości Mińska i przywracanie do pamięci historycznej wybitnych Polaków, Białorusinów, Żydów, Tatarów żyjących (...) w tym mieście”²². Omawiana pozycja stanowi niewątpliwie

¹⁹ У. Дзянісаў, *Уладіслаў Страмінскі: новыя дакументы да біяграфіі мастака з фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі*, [w:] ibidem, s. 175-193.

²⁰ А. Трафімчык, *Дэпутат 1-й кадэнцыі міжваеннай Польскай Рэспублікі Антоні Кардоўскі і Крыговіцкая гміна (на старонках польскай прэсы)*, [w:] ibidem, s. 194-209.

²¹ M. Iwanow, *Mińszczanin po exodusie. Michał Kryspin Pawlikowski w II Rzeczypospolitej i na emigracji po II wojnie światowej*, [w:] ibidem, s. 160-174.

²² R. Jurkowski, *Związek Polaków...*, s. 20. W tym kontekście należy przywołać postać pochodzącego z Mińska, Jerzego Giedroycia. W swoich publikacjach zarówno w okresie międzywojennym, jak i później na emigracji, zwłaszcza na łamach założonego przez siebie miesięcznika „Kultura”, odwoływał się do tradycji Polski Jagiellońskiej, którą ukazywał w perspektywie wielokulturowości. Podkreślał, iż w interesie Polski jest powstanie niepodległej Białorusi, Litwy i Ukrainy. Niewątpliwie zaakceptował on więc fakt końca epoki Mińska jako ośrodka kultury polskiej, dążącego do ułożenia pozytywnych relacji między sąsiednimi narodami, będącymi w przeszłości jedną społecznością Rzeczypospolitej Obojga Narodów. J. Urban, *Paryska „Kultura” wobec krajów regionu ULB na przykładzie Litwy (1989-1991)*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2019, nr 16, s. 150-151.

interesujący wkład w badanie przeszłości ziem polskich, które znalazły się poza granicami Rzeczypospolitej. Ukazuje także aktywność polskich środowisk kresowych. To również interesujący przyczynek do dyskusji o wkładzie wychodźców z utraconych w wyniku rozbiorów terytorium w odbudowę Rzeczypospolitej. Publikację można zarekomendować przede wszystkim historykom. Niemniej wiele interesujących wątków znajdują w niej również politolodzy i socjologowie zajmujący się kwestiami mniejszości narodowych, tożsamości i stosunków międzynarodowych.

Bibliografia / References

- Biały A., *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921-1939*, Przasnysz 2018.
- Bobryk A., *Status Polaków na Białorusi w perspektywie stulecia*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2020, nr 17.
- Гавін Т., *Пад прэсінгам палітыкі. Польшкая нацыянальная меншасць у Беларусі ў 1919–2017 гг.*, Беласток 2018.
- Giebień H., *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987–2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej/ Republice Białoruś*, Wrocław 2014.
- Kabzińska I., *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa 1999.
- Kruczkowski T., *Polacy na Białorusi na tle historii i współczesności*, Słonim 2003.
- Mikołajczak S., *Polacy na Białorusi w latach 1987–2008. Funkcjonowanie organizacji mniejszości polskiej w systemie politycznym*, Poznań 2013.
- Scheffer P., *Druga ojczyzna. Imigranci w społeczeństwie otwartym*, Wołowiec 2010.
- Urban J., *Paryska „Kultura” wobec krajów regionu ULB na przykładzie Litwy (1989-1991)*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2019, nr 16.
- Winnicki Z.J., *Szkice kojdanowskie. Kojdanowsko-Polski Rejon Narodowościowy w BSRR. Uwagi o genezie oraz przesłankach funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wrocław 1991.
- Winnicki Z.J., *Tematy polsko-białoruskie. Antologia*, Wrocław 2010.
- Winnicki Z.J., *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003.
- Знакамітыя мінчане XIX-XX стст. Роля выхадцаў з Міншчыны ў польскім культурным, грамадскім і палітычным жыцці ў перыяд II Рэчы Паспалітай. Матэрыялы беларуска-польскай навуковай канферэнцыі, Мінск 27 верасня 2019 г.*, red. А. Вялікі, З. Вінніцкі, Р. Юркоўскі, А. Трафімчык, Мінск 2020.